

Susana Soto

El context socioprofessional de l'Educació Ambiental i regulació del sector

Resum

Les persones que en el moment actual es dediquen a l'Educació Ambiental se senten preocupades pel reconeixement de la seva activitat com a professió i per la definició del seu perfil pel que fa a competències i qualificacions. Això comporta l'establiment d'un sistema de garanties laborals, prestigi social i capacitat d'interlocució en els fòrums de debat sobre educació en general i sobre Educació Ambiental en particular.

Paraules clau: Activitat educativa, Administració pública, Formació reglada, Perfil professional, Professionalització, Qualificació

El contexto socioprofessional de la Educación Ambiental y regulación del sector

Las personas que en el momento actual se dedican a la Educación Ambiental están preocupadas por el reconocimiento de su actividad como profesión y por la definición de su perfil en cuanto a competencias y cualificaciones se refiere. Ello conlleva el establecimiento de un sistema de garantías laborales, prestigio social y capacidad de interlocución en los foros de debate sobre educación en general y sobre Educación Ambiental en particular.

Palabras clave: Actividad educativa, Administración pública, Cualificación, Formación reglada, Perfil profesional, Profesionalización

The socio-professional context of Environmental Education and regulation of the sector

People at present working in the field of Environmental Education are concerned about the issue of their work being recognised as a profession, and by the skills and qualifications to be included in the profile. This entails establishing a system of job specifications, social ranking and the capacity to intervene in debates on education in general, and Environmental Education in particular.

Key words: Educational activity, Civil Service, Qualification, State and state-approved training, Professional profile, Professionalisation

Autor: Susana Soto Fernández

Article: El context socioprofessional de l'Educació Ambiental i regulació del sector

Referència: Educació Social, núm. 35 pp.

Adreça professional: Sociedade Galega de Educación Ambiental (SGEA) www.sgea.org susana@sgea.org

▲ Introducció

Es podria dir que la preocupació i la mobilització incipient de les persones que es dediquen a l'Educació Ambiental per la professionalització de la seva activitat s'ha estès per tota la geografia espanyola en els últims anys. Ara bé, sent aquest moviment bastant homogeni, és possible trobar situacions diverses que atenen la major o menor densitat d'experiències d'Educació Ambiental escolar i social en determinades àrees geogràfiques, o bé a situacions en les que el més gran o més petit compromís de les diferents administracions públiques animen o inhibeixen el desenvolupament de l'Educació Ambiental en els seus territoris. De totes maneres, el debat sobre la professionalització en Educació Ambiental és als seus inicis –sobretot si pensem en el trànsit entre ocupació i professió– i l'interès que ha suscitat es pot considerar com un senyal que els qui han fet d'aquest àmbit el seu jaciment professional comencen a preocupar-se per la seva regulació, per identificar i clarificar els seus límits i per reivindicar un reconeixement social, laboral i administratiu del que ara estan mancats. L'aparent confusió i les contradiccions que s'evidencien en aquest procés de presa de consciència professional s'expliquen, en gran mesura, pel fet freqüent que els documents, els principis estratègics i les declaracions referides a l'Educació Ambiental han estat elaborats fonamentalment per persones que ostenten càrrecs polítics de representació, llocs tècnics en l'Administració pública o que exerceixen com a investigadors i/o docents en els diferents nivells del sistema educatiu formal, des de l'ensenyament primari fins a les universitats. Els fòrums de debat, els informes sobre la situació i les propostes per a la dignificació professional de l'Educació Ambiental són, en aquesta nova etapa, impulsats pels mateixos educadors ambientals que, des del coneixement directe dels condicionants socials, laborals, polítics i econòmics que envolten l'exercici de l'Educació Ambiental com a professió, reivindiquen el seu reconeixement en el catàleg de professions i que s'inicià un procés de millora formativa per dotar d'una més gran qualitat les seves accions i pràctiques educatives.

Vivim en una societat materialista que observa les professions i les dota de prestigi en funció, entre altres variables, del benefici –salarial o d'un altre tipus– que és capaç de generar per als qui les exerceixen. Doncs bé, es podria ironitzar sobre el fet que és més rendible impartir conferències sobre Educació Ambiental que realitzar activitats educatives que tractin d'aconseguir els seus objectius, qüestió en la que aquí no entrarem, però que sí enuncia la nostra valoració de partida sobre la precarietat de molts projectes d'Educació Ambiental, on la partida pressupostària més baixa és per a la persona o persones que han d'actuar com educadors o educadores ambientals.

Resulta una mica dur, iniciar una reflexió sobre aquesta temàtica parlant de qüestions monetàries, però és molt difícil reflexionar sobre qualsevol tema professional quan els qui ho fan tenen dificultats per garantir una existència digna. Potser per això sigui poc habitual, i no deixa de ser una gran contradicció, trobar en els fòrums de l'Educació Ambiental a les persones que vivim o intentem viure directament de la pràctica de l'EA. La prioritat de la majoria

Es podria ironitzar sobre el fet que és més rendible impartir conferències sobre Educació Ambiental que realitzar activitats educatives que tractin d'aconseguir els seus objectius

és guanyar-se les garrofes i cobrir les nostres necessitats bàsiques i, potser per necessitat, es relega a un segon o tercer pla el disseny de línies estratègiques, el debat epistemològic, les discussions sobre presumptes nous paradigmes, la participació en la construcció teòrica del camp, etc. En un escenari marcat per la precarietat, ni tan sols tenim temps de compartir inquietuds i problemes amb els col·legues que habiten el camp de l'Educació Ambiental. Si en la pràctica professional s'intenta, a més, ser coherent i èticament conseqüent amb els principis i valors que defensa l'EA, la tasca de sobreviure es torna encara més difícil, si fos possible.

Qui és Educadora o Educador Ambiental?

De qui parlem quan plantejem la problemàtica professional de les educadores i educadors ambientals?

L'Educació Ambiental (EA) es veu influenciada per les maneres de sistematitzar l'educació en graus o nivells de formalitat –educació formal, no formal, informal– a l'hora de caracteritzar l'*activitat educativa*. Quan es parla d'EA és possible considerar de forma general que pot sorgir com a praxi educativa en qualsevol de les tres modalitats d'educació que s'han enunciat abans. Si les persones que desenvolupen activitats d'EA en l'àmbit escolar o en el social s'identifiquen com a *educadores ambientals* es pot crear una gran confusió, atès que no es clarifica com a **professió**, cosa que implicaria el domini d'una sèrie de coneixements, destreses, capacitats –entre elles, les capacitats d'autoanàlisi o d'avaluació de l'acció educativa–, sinó com a *contingut* que identifica l'**activitat** d'algun que pot ser un guia, un monitor, un professor, un educador social, un voluntari, un amic o un parent –per ironitzar, atesa la poca claredat que afegeix la delimitació d'un *àmbit informal*–. Aleshores, de qui parlem quan plantejem la problemàtica professional de les educadores i educadors ambientals?

Per intentar donar resposta a aquesta qüestió volem començar amb el significat de **professió** que figura en el diccionari de la Real Academia Española de la Lengua: *professió* és una feina, facultat o ofici que algú exerceix i pel que percep una retribució. Professionalitzar consisteix, doncs, en donar caràcter de professió a una activitat i això, alhora, significa que s'han de clarificar quines són les característiques peculiars i específiques d'aquest **ofici**, quina la seva categoria dins del sistema establert per organitzar la **feina** i quin és, en conseqüència, el seu nivell de **retribució** mínima. La percepció que les persones tenen pel que fa a la seva identificació com a educadors ambientals és molt variable. És per això que en aquest article s'adopta la convenció de denominar com a tals aquelles persones que tenen com a activitat principal l'Educació Ambiental i que constitueix el nucli de la seva pràctica professional remunerada.

Els antecedents del debat sobre la professionalització de l'Educació Ambiental

Les referències a la realitat i la situació professional de l'EA han sorgit de forma dispersa però constant durant els últims 20 anys. En aquest temps s'han constituït i consolidat les primeres empreses del sector i s'han desenvolupat alguns serveis públics que acullen en el seu si a figures que es poden considerar com a *professionals* de l'EA. Amb l'avenç d'aquesta situació es comencen a crear fòrums específics per al debat i intercanvi d'experiències entre les persones que han fet de l'EA el seu àmbit de professionalització, tant provinents de l'àmbit escolar com del social.

L'any 1985 es va crear a Catalunya la primera associació d'EA de l'Estat (la Societat Catalana d'Educació Ambiental), a la que han seguit ja des de finals dels anys noranta altres a les Comunitats Autònomes de pràcticament tot l'Estat. Les preocupacions relacionades amb la professionalització han estat una constant en augment en aquest procés d'articulació associativa en el camp de l'EA.

Galícia es va sumar a aquest moviment associatiu l'any 2001 amb la constitució de la *Sociedade Galega de Educación Ambiental* (SGEA). La necessitat d'establir fòrums i xarxes per intercanviar i compartir experiències no es limita a l'espai de cada Comunitat Autònoma, i a mesura que sorgeixen les diferents associacions territorials es comencen a organitzar fòrums i reunions a escala estatal. El 1999 es realitza la 1a Trobada d'Associacions d'EA al CENEAM (*Centro Nacional de Educación Ambiental*, que depèn del Ministeri del Medi Ambient), que s'ha seguit celebrant amb periodicitat anual des d'aleshores. En aquestes trobades es percep que gradualment hi ha una més gran presència i participació de persones que responen a la identitat de *professional de l'EA* en els termes descrits anteriorment. Així, molts educadors ambientals han trobat en aquest fòrum permanent un marc adequat per perfilar i reivindicar la seva identitat professional i per planejar estratègies conjuntes per a la seva clarificació i projecció social. Aquestes trobades s'han consolidat amb la creació l'any 2000 de l'anomenat «Seminario Permanente de Asociaciones de EA». La professionalització és un tema constant en totes les seves convocatòries, guanyant en importància i rellevància sobre altres qüestions presents en anteriors trobades. El fet que la professionalització del sector sigui una constant en aquest fòrum pot ser interpretat com un indicador de la seva rellevància per als seus participants, però també com un indicatiu que aquesta dimensió encara no és prou clarificada.

Alguns avenços en l'estat de la qüestió

El debat sobre la professionalització de l'Educació Ambiental s'ha alimentat, sobretot els darrers anys, amb estudis i processos participatius que proporcionen informació, reflexions i documents escrits especialment valuosos. La identitat professional del gremi i les estratègies per a la seva consolidació sociolaboral han estat objecte d'investigacions i processos d'anàlisi diversos, dels que es poden destacar els tres que es presenten i analitzen a continuació. En la seva elaboració es busquen les claus diagnòstiques i s'esbossen algunes de les propostes que en l'actualitat orienten l'esforç col·lectiu per clarificació del camp i definir estratègies col·lectives per a la seva identificació i dignificació professional i laboral, tant des del punt de vista intern del mateix col·lectiu, com des del punt de vista de l'acció davant dels agents públics i privats que articulen el mercat de treball lligat a l'Educació Ambiental com a reguladors d'aquest o com a generadors de demanda de feina.

A. La investigació titulada *Aproximación al Perfil Socioprofesional de los Educadores y Educadoras Ambientales en Galicia*, realitzada per Xulio Gutiérrez (2005) en el marc del Doctorat Interuniversitari en Educació Ambiental que es desenvolupa a través d'un conveni entre nou universitats espanyoles.

Aquest estudi sistematitza, organitza i avança en l'anàlisi de la problemàtica derivada de la professionalització de les educadores i educadors ambientals prenent com a referència contextual la Comunitat Autònoma de Galícia. Constitueix, i així cal destacar-ho, un pas endavant especialment rellevant per a la construcció de la casa comuna professional que intentem cimentar. En ell s'explora i s'aporta informació sobre la situació socioprofesional dels qui actuen en aquest àmbit amb l'ànim de contribuir a augmentar el coneixement sobre les condicions en les que es realitzen les activitats d'Educació Ambiental, principalment en el sector no formal. De fet, els objectius d'aquest estudi tal com són descrits pel seu autor, són els següents:

- Aportar dades rellevants sobre el perfil socioprofesional d'un col·lectiu que no ha estat estudiat en profunditat ni a Galícia, ni en el conjunt de l'Estat.
- Detectar els punts forts i dèbils del sector per tal de comprendre així millor els condicionants de la seva pràctica i de la seva situació professional.
- Facilitar dades que aportin informació valuosa als processos de presa de decisions estratègiques relatives a les educadores i educadors ambientals a Galícia.

La premissa inicial d'aquest estudi té el seu fonament en les intuïcions que ja recollia en el seu moment l'*Estratègia Galega de Educación Ambiental* (2000), en la qual es considerava que la situació laboral de les educadores i dels educadors ambientals no oferia a Galícia condicions dignes: el

treball és inestable, sotmès a situacions de temporalitat i estacionalitat, amb condicions laborals poc regulades i mal remunerat en general. A aquesta *intuïció* diagnòstica caldria afegir una percepció subjectiva més: la sensació que a Galícia hi havia un cert retard en la consolidació del sector pel que fa a altres comunitats autònomes de l'Estat.

La professionalització pot formular-se com un procés de millora i innovació del treball que desenvolupen les persones en un determinat àmbit o, des d'una altra perspectiva, com una manera de regular l'acreditació dels qui es consideren competents i l'accés laboral a aquest. En aquest estudi sobre la situació socioprofessional dels qui desenvolupen la seva tasca lligats a l'Educació Ambiental a Galícia crida l'atenció, com a aspecte contradictori, l'escassa identificació dels professionals amb el rol pròpiament educatiu de la tasca que realitzen, cosa que es percep en el nombre relativament important de les persones que van participar com a informants en l'estudi però que no s'anomenen a si mateixos com a Educadores o Educadors Ambientals. Aquesta resistència es pot explicar pel fet que la *identificació* amb l'àmbit professional substantivament educatiu es pugui percebre com una amenaça per reivindicar amb força la identitat professional del sector enfront d'altres professions del camp d'allò ambiental. De fet, i paradoxalment, la major part del col·lectiu analitzat és conscient que caldria promoure molt més, tant a escala interna com externa, l'existència del col·lectiu i de l'àmbit que ocupen com un nou jaciment professional, amb un espai de treball propi i amb competències específiques.

La premissa enunciada abans sobre la precarietat es confirma amb les dades que ofereix l'estudi: les condicions laborals (tipus de contracte, nivell d'ingressos i estabilitat en la feina) reflecteixen una situació de precarietat. De fet, aquesta dimensió constitueix un dels principals motius d'insatisfacció en el sector, com així ho demostren també els educadors ambientals de manera reiterada en tots els fòrums en els quals s'aborden les qüestions de la professionalització. És freqüent trobar-se amb la incongruència que els processos de millora de la qualitat que han iniciat els educadors ambientals, els Centres d'Educació Ambiental o les empreses que ofereixen serveis d'Educació Ambiental, descobreixen i posen en evidència la precarietat laboral i la penúria salarial que amenacen la continuïtat de molts educadors i educadores ambientals i dels programes que depenen del seu treball.

La definició d'un perfil professional per a les Educadores i Educadors Ambientals és una qüestió que considerem central per al futur del sector. El col·lectiu de persones dedicades a l'Educació Ambiental hauria de participar plenament a través d'un procés obert en el que es facin paleses les diferents visions, aspiracions i propostes de futur. Passar d'ofici a professió és un trànsit que implica conflictes i lluites internes i externes que ja han viscut altres col·lectius. De fet, els *oficis* que han transitat cap a professions contemporànies han utilitzat en moltes ocasions les demandes del mateix *gremi* com a elements de consolidació, reconeixement i

La definició d'un perfil professional per a les Educadores i Educadors Ambientals és una qüestió que considerem central per al futur del sector

diferenciació d'altres professions afins. Els educadors socials, per exemple, han fet la seva batalla pel reconeixement professional a l'Estat espanyol fa poc més o menys d'una dècada; metges, advocats i enginyers van fer les seves fa segles. La qüestió és si les persones que se sentin professionals dins de l'univers de l'Educació Ambiental podran, sabran o aconseguiran fer-se veure, comprendre i reconèixer.

- B.** El procés de contrast extern de la Qualificació Professional “Interpretación y Sensibilización Ambiental”, realitzat per l'*Instituto Nacional de Cualificaciones* (INCUAL) del Ministeri d'Educació i Ciència (2005).

L' *Instituto Nacional de las Cualificaciones* (INCUAL), amb dependència funcional del *Consejo General de Formación Profesional*, treballa des de l'any 2003 amb grups d'experts en tecnologia i en formació de diferents sectors productius per facilitar la identificació i la definició de les qualificacions que es van incorporant al *Catálogo Nacional de Cualificaciones Profesionales*, en el desenvolupament de la Ley Orgánica 5/2002 de las Cualificaciones y de la Formación Profesional. aquest *Catálogo* és la base per a les ofertes de formació reglada, ocupacional i contínua, així com el referent per avaluar, reconèixer i acreditar els aprenentatges no formals i informals, inclosa l'experiència laboral.

D'acord a les Bases aprovades en aquest *Consejo*, les noves propostes de qualificació s'han de sotmetre a un contrast extern per part d'organitzacions empresarials i sindicals, de les administracions públiques (estatal i autonòmiques), així com d'altres entitats i associacions professionals significatives. L'objectiu d'aquest contrast és analitzar en quina mesura aquestes propostes s'ajusten a les necessitats dels sectors de producció de béns i de prestació de serveis, així com la seva formació associada, per indicar les modificacions necessàries i així millorar la seva qualitat abans de la seva aprovació pel *Consejo General de Formación Profesional* i de la seva posterior tramitació.

El maig de 2005 l'INCUAL es va posar en contacte amb la *Sociedade Galega de Educación Ambiental* (SGEA) a l'igual que amb altres associacions similars de tot l'Estat, amb la finalitat de recollir les aportacions del sector. El grup de treball de «Dignificación Profesional» de la SGEA va treballar en l'anàlisi dels documents aportats per l'INCUAL, redactant una memòria que va ser debatuda i consensuada posteriorment amb el conjunt de l'associació, i presentant el seu informe de conclusions l'octubre de 2005.

Les aportacions sobre el document original van ser nombroses, ja que el plantejament inicial del perfil professional de qualificacions proposat no es corresponia pràcticament en res amb la realitat formativa i laboral del sector. Per a les persones que vàrem participar en aquesta anàlisi va resultar especialment important reflectir dues qüestions que es consideren imprescindibles per a qualsevol programa formatiu adreçat a futurs educadors i educadores ambientals:

- a. En tota la proposta s'està assumint explícitament i implícitament que aquesta figura professional actuarà només o principalment en *contextos naturals*. Aquesta és una visió que incideix i reproduceix el caire naturalista que arrossega l'Educació Ambiental des dels seus inicis identificant *allò ambiental* amb *allò natural* i el *medi ambient* amb el *medi natural* o la *Naturalesa*. Aquesta preconcepció reduccionista contrasta amb l'experiència dels professionals de l'Educació Ambiental en diferents *medis* i amb el maneig de diferents problemes lligats a l'ambient en la seva concepció multidimensional (natural i artificial, rural i urbà, biofísic i sociocultural, etc.). És per això que es va proposar l'eliminació d'aquest caire de tot el projecte.

- b. El nivell de qualificació establert en la proposta és el *tres* –que en versió alfabètica és la “C”–, equivalent a ensenyament mitjà o professional de grau mitjà, segons els nivells de qualificació reconeguts en la Directiva 2005/36/EC del *Parlamento* i del *Consejo*. En aquest sentit, entenem que caldria reconèixer un nivell superior al tres, atès que es tracta d'una ocupació que, per la seva complexitat i les competències requerides, la situaria en un nivell tipificat com “E”, que en versió numèrica representaria el *cinc*.

Un cop presentades les observacions, l'INCUAL reconeix l'interès de les aportacions fetes per la SGEA i per altres associacions estatals d'Educació Ambiental, i manifesta que les prendrà en consideració per desenvolupar el perfil professional definitiu. Transcorregut més d'un any des de la presentació del document, no hi ha notícies sobre la situació de la qualificació esmentada. De moment, l'única informació pública que hi ha sobre això la trobem en la *web* de l'INCUAL, en la que la qualificació *interpretació i sensibilització ambiental* apareix referenciada en la taula del *Catálogo Nacional de Cualificaciones Profesionales*.

- C. L'estudi de l'ocupació “Educador Ambiental” realitzat per l'*Instituto Mediterráneo para el Desarrollo Sostenible* (IMEDES) per al Ministeri de Treball.

El desembre de 2005 l'empresa IMEDES es va posar en contacte amb la *Sociedade Galega de Educación Ambiental* (SGEA) amb motiu d'un nou estudi, en aquesta avinentesa encarregat pel Ministeri de Treball, i la finalitat del qual era intentar definir “les ocupacions del subsector d'educació ambiental”. Aquesta mateixa empresa va realitzar un estudi similar tres anys abans, en el que només es contemplava l'ocupació d'*educador ambiental*. En l'actualitat s'han descrit una sèrie d'ocupacions específiques per comprovar la necessitat d'un desglossament més especialitzat dins del mateix perfil o àmbit. Davant d'aquesta possibilitat, nosaltres plantegem i defensem l'existència d'un únic sector o àmbit ocupacional en el que opera l'*educador ambiental*, indicant el caràcter polivalent d'aquesta ocupació. És més, la realitat actual no es veu reflectida a la bateria d'ocupacions que es proposen per aquest àmbit, o potser sigui el desordre i la falta de criteris clars en la seva elaboració la que genera

aquesta percepció. La llista possible d'ocupacions que suggereix IMEDES és la següent (citades per ordre alfabètic):

- Assessor de centres i programes d'educació ambiental
- Coordinador d'equips d'educació ambiental
- Director gerent de centre d'educació ambiental
- Dissenyador de materials d'educació ambiental
- Documentalista d'educació ambiental
- Educador ambiental
- Especialista en infraestructures o equipaments d'educació ambiental
- Monitor ambiental
- Monitor d'aula de naturalesa permanent
- Monitor de centre d'interpretació de senderes de la naturalesa
- Monitor de centre d'interpretació de mediambient urbà
- Monitor/guia/intèrpret del patrimoni cultural
- Monitor/guia/intèrpret del patrimoni nacional
- Orientador ambiental.

Els diferents perfils en els que es desglossa l'exercici professional en el camp de l'Educació Ambiental no són, segons el nostre parer, més que tasques o ocupacions diferents o realitzades en contextos diversos pel mateix professional. La similitud entre uns i altres fa desaconsellable una diferenciació que pot ser qualificada d'*artificial*, per exemple, entre uns monitors i altres o entre uns educadors i altres. Aquesta diferenciació té encara menys sentit si el que es vol definir és el camp d'un únic professional: l'Educador Ambiental. Com a indicador de la dificultat per trobar la lògica d'aquest intent de sistematitzar el camp cal assenyalar la presència de la figura d'Educador Ambiental, la definició genèrica del qual podria abasta totes les altres; i tampoc no és clara la distinció de *nivells* entre *educador* i *monitor*.

De fet, les activitats que un professional de l'Educació Ambiental realitza o pot realitzar ja han estat formulades i detallades des dels marcs conceptuals i metodològics que la UNESCO va proposar a Tblisi (1977) o Moscou (1987), o des de les aportacions documentals desenvolupades per organismes entre els que s'inclou la Xunta de Galícia a través de la redacció de l'*Estratègia Galega de Educación Ambiental* (2000). Aquest document, per exemple, en reflexionar sobre el camp d'acció de l'educador ambiental reconeix entre les seves funcions les següents:

- Aplicació de programes d'Educació i Interpretació Ambiental
- Coordinació d'equips d'Educació Ambiental
- Direcció-gerència d'equipaments d'Educació Ambiental
- Disseny i elaboració de materials educatiu ambientals
- Disseny, execució i avaluació de programes d'Educació, Interpretació i Sensibilització Ambiental, així com de programes de participació ciutadana per al desenvolupament sostenible.
- Informació ambiental i dinamització de processos de participació ciutadana per al desenvolupament sostenible.

- Orientació i assessoria sobre programes d'Educació i Interpretació Ambiental, així com sobre programes de participació ciutadana per al desenvolupament sostenible.
- Realització d'activitats d'Educació Ambiental
- Realització d'activitats d'Interpretació del patrimoni
- Realització d'informes tècnics sobre Educació i Interpretació Ambiental, així com sobre participació ciutadana per al desenvolupament sostenible.

La situació actual

Les nombroses reunions, fòrums i grups de treball dedicats a considerar els reptes i els problemes de la professionalització en el camp de l'Educació Ambiental durant els últims anys no han desembocat encara en el desenvolupament de propostes concretes i organitzades que permetin un reconeixement professional clar de la figura de les i dels Educadors Ambientals. Quan s'estableix el debat i s'aprofundeix una mica en les diferents situacions i concepcions de la professió i de la mateixa Educació Ambiental apareixen les primeres discrepàncies i ens adonem que no hi ha un autèntic consens entre els qui ocupem el camp.

Aquestes discrepàncies es deuen sobre manera a què el nostre treball s'inscriu en àmbits molt diversos (administracions, empreses, ONGs, sistema educatiu, etc.) i també amb molt diversos destinataris. Aportem, a més, trajectòries professionals amb diferents experiències i procedències pel que fa a la formació inicial de diferents nivells i titulacions (des de titulats universitaris procedents del camp de les Ciències Naturals o de les Ciències Socials a autodidactes que han cursat estudis primaris). També exercim i assumim multitud de funcions i competències –moltes vegades difícils de distingir d'altres àmbits de professionalització lligats a la gestió ambiental o a l'educació–, i exercim el nostre treball sota diferents condicions laborals (amb una àmplia tipologia de contractes i de salaris). En definitiva, la situació de partida i les expectatives per a un reconeixement personal, social i laboral són desiguals entre subàmbits, persones i col·lectius en principi agrupables sota el paraigua de l'Educació Ambiental.

Malgrat tot, també hi ha lloc per al consens i existeixen una sèrie de qüestions sobre les que les discrepàncies es redueixen. Són debilitats i potencialitats importants que es comparteixen i que poden servir com un punt de partida comú per al desenvolupament professional i laboral d'aquest camp. Aquí en volem destacar tres, atès que ajuden a presentar sintèticament la situació actual:

- En general, compartim uns currícula heterogenis i multidisciplinaris, fruit de la construcció dels nostres propis itineraris vitals i professionals a través de l'experiència i de la inversió de la formació permanent. Precisament, un

La situació de partida i les expectatives per a un reconeixement personal, social i laboral són desiguals entre subàmbits, persones i col·lectius en principi agrupables sota el paraigua de l'Educació Ambiental

dels trets comuns al col·lectiu d'educadors i educadores ambientals que descriu Gutiérrez Roger (2005) en el seu estudi és la tendència a la sobreformació o hiperformació, com a estratègia per situar-se i construir la professió davant les demandes i necessitats socials a les que es pretén respondre.

- Malgrat aquest origen tan heterogeni, no hi ha la possibilitat d'accedir a una formació inicial clara i específicament enfocada per aquest sector; oferta formativa que, en l'àmbit de la formació permanent, també peca d'uns perfils definits. Per això, no és ni serà fàcil assenyalar dissenys curriculars concrets i que serveixin per definir els límits del camp.
- Les millors credencials continuen sent l'experiència acumulada per la majoria en una trajectòria que ja comença a acumular dècades de pràctica professional, a més del compromís vocacional i ètic de la major part del col·lectiu que fa d'aquest treball una forma de vida al servei d'una aspiració més o menys difusa, o més o menys radical, de canvi socioambiental.

A partir d'aquestes constatacions, en el recentment celebrat *VII Encuentro de Asociaciones de Educación Ambiental* realitzat entre el 10 i el 12 de novembre de 2006 a València, amb el títol "La Profesionalización del Educador Ambiental" com al seu eix temàtic, les i els educadors ambientals volem donar un impuls definitiu al projecte de regularització de la situació laboral i professional del col·lectiu, un cop comprovat reiteradament i sobradament que no cal esperar iniciatives decisives que redundin en la clarificació del sector per part de les diferents administracions amb interessos i iniciatives en el camp de l'Educació Ambiental o de les que s'ocupen de la regulació del mercat de treball i del reconeixement professional.

En l'*Encuentro de Asociaciones de Educación Ambiental* celebrat a València el debat es va articular en dos grups de discussió. Un dedicat a debatre sobre les competències professionals de l'Educador Ambiental i sobre la formació necessària per a la seva adquisició i desenvolupament; i un altre dedicat a sospesar l'oportunitat d'avançar cap al reconeixement sociolaboral a través de diferents fórmules organitzatives, des de l'encara remota possibilitat de crear un col·legi professional fins a la més realista a curt termini de promoure un Conveni col·lectiu per a l'Educació Ambiental seguint la via sindical. Aquests grups de treball van comptar amb la participació de persones alienes al món de l'EA, però que van aportar la seva experiència en situacions similars a la nostra. Professors de la Facultat de Ciències de l'Educació, analitzant la viabilitat i possibilitat d'una titulació específica en Educació Ambiental; Educadors Socials, que han transitat en les últimes dues dècades per un procés d'autoafirmació i identificació professional que ofereix molts paral·lelismes amb la situació que ens preocupa; i representants dels sindicats UGT i CCOO per aportar la seva visió sobre els convenis col·lectius i la seva aplicabilitat al nostre cas.

El desenvolupament de les diferents sessions va deixar paleses algunes consideracions ja realitzades amb anterioritat en altres fòrums i grups de treball i sobre les quals s'avança:

- La falta de reconeixement sociolaboral dels educadors ambientals nodreix, per un costat, la confusió social sobre els perfils singulars d'aquesta figura professional i, per l'altre, alimenta una visió parcial i incompleta que identifica el treball que realitzen únicament amb activitats escolars (amb la qual cosa el rol professional de professors i mestres es confon amb el d'educadores i educadors ambientals) i amb activitats en la naturalesa o relacionades amb la seva conservació, tornant-se invisible l'ampli conjunt de jaciments professionals que s'ocupen i desenvolupen en Educació Ambiental.
- Hi ha, per contra, una gran heterogeneïtat en els àmbits de treball, la població destinatària, les condicions laborals, les funcions i competències, i els nivells de responsabilitat entre les persones que es dediquen professionalment a l'Educació Ambiental. La temporalitat de la major part dels programes i la falta de continuïtat en els projectes d'EA afegeix precarietat a un escenari de per si mateix confús.
- Quan els perfils ocupacionals no són definits, la traducció d'aquesta situació en el sistema d'ocupació és l'absència de nivells i categories professionals. I sense un marc clar es crea un buit sobre l'assignació de sous en el que tot val. Una assignació salarial no regulada i sense criteris d'anivellament genera una precarietat laboral que queda a l'atzar dels principis ètics de qui ens contracta i a la mateixa lògica de l'*economia de mercat*.
- La precarietat laboral és responsable, sovint, de la *provisionalitat* d'aquesta professió, així com de la gran *migració* o *nomadisme* a la qual es veuen sotmeses les persones que s'hi dediquen, que vénen i van, entren i surten del camp de l'Educació Ambiental en funció de conjuntures personals, temporals i espacials difícils de preveure i que generen gran desgast i malestar professional. La provisionalitat impedeix, entre altres coses, acumular experiència i aquesta és una variable important en l'evolució dels perfils professionals. Aquesta situació gairebé endèmica d'inestabilitat, precarietat i interinitat fa que el camí cap a la professionalització es compliqui encara més.

A més d'aquestes reflexions ja perfilades en multitud de fòrums anteriors, en aquesta ocasió es va plantejar donar un pas més. Amb la informació aportada pels experts consultats en aquesta trobada, i el debat entre les representacions de les diferents associacions d'EA que allà van concórrer, es va acordar establir tres instruments per avançar en la consolidació i la definició de la professió: formular una proposta de formació inicial i permanent de caràcter reglat, això és, la creació d'una titulació específica en Educació Ambiental; estudiar el tràmit per al reconeixement d'un Col·legi Professional d'Educadores i Educadors Ambientals; i negociar un Conveni Col·lectiu per al sector de l'Educació Ambiental.

A. Formació Reglada. Una Titulació en Educació Ambiental

La discussió sobre la pertinença o no d'una titulació específica de l'EA no és nova. Tot i que hi ha opinions oposades, cada cop es percep i es demanda de manera més clara la necessitat d'una titulació específica que serveixi com a fita acadèmica per estructurar el camp professional.

En l'actualitat, i seguint el procés obert a l'ombra de la Declaració de Bolonya, en el Ministeri d'Educació s'estan revisant les titulacions existents en l'àmbit de l'ensenyament superior per acomodar-les a les noves definicions de graus i postgraus, per a la seva adaptació a les Titulacions Europees a través dels programes de convergència. Tot i que resulta un procés sotmès a nombrosos avatars, en els primers esborranys elaborats referents a la família de titulacions i especialitats educatives, l'EA es contempla com un àmbit comú a la Pedagogia i a l'Educació Social, incorporant-se al llistat de possibles camps professionals per als que pot ser capacitat el pedagog, l'educador social i el psicopedagog en funció dels possibles jaciments d'ocupació. En els àmbits professionals de Pedagogia es parla del "disseny, desenvolupament i avaluació de programes d'educació ambiental; disseny i adaptació de materials i recursos didàctics per a l'educació ambiental (jocs de simulació; guies d'itineraris i rutes d'interpretació del medi ambient; tallers; exposicions; cartelleria i senyalització ambiental...); direcció de Centres d'Educació Ambiental (aules de naturalesa, granges Escola, Escoles d'Educació Ambiental) (Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación (2005). Mentre que entre els àmbits professionals de l'Educació Social es reconeix a "l'ambiental, educació per al consum, educació vial, (...) activitats a l'aire lliure" (Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación (2005).

En un esborrany posterior (Ministeri d'Educació i Ciència, 2006) es realitza una proposta que incorpora l'EA de manera col·lateral dins del bloc formatiu en la titulació d'Educació Social corresponent a "altres àmbits no formals", agrupada juntament amb la pedagogia hospitalària o la museística. La seva presència relativa és encara menor si es considera que aquest bloc complet tindria un valor total de 6 crèdits europeus, cosa que suposaria una presència mínima de formació específica relacionada amb l'EA.

Les últimes propostes plantejades pel Ministeri d'Educació obren la possibilitat que les universitats decideixin què volen impartir, des de la denominació de la titulació, al perfil i contingut dels graus. D'aquesta forma, alguna universitat podria decidir impartir una titulació específica d'Educació Ambiental, però aquesta possibilitat quedaria subjecta a la decisió de cada una, i no a una regulació mínima comuna a escala estatal.

De totes maneres, l'existència de formació reglada en el camp de l'Educació Ambiental no té perquè cenyir-se exclusivament a una oferta superior universitària, sent possible una oferta formativa específica a través de la formació professional i de la conseqüent entrada en el *Catálogo de*

Cualificaciones Profesionales (INCUAL, 2005) del que ja hem parlat, tot i que també cal afegir que moltes competències i responsabilitats que van assumint els professionals del sector s'ubiquen clarament a nivells de qualificació superiors.

B. La via d'un Col·legi professional

En el procés de construcció de la figura professional de l'EA, cal configurar espais dins dels quals es reconegui la funció, les competències i la identitat comuna dels qui exerceixen com a tals. La constitució d'un Col·legi Professional d'EA és condicionada, entre altres consideracions, a l'existència d'una titulació específica de referència, tot i que hi ha la possibilitat de crear seccions especialitzades o grups de treball en organitzacions corporatives ja existents com pot ser el Col·legi d'Educadors Socials, amb un ventall de perfils i jaciments professionals estretament relacionats amb l'EA i amb competències comunes.

En el debat sorgit a l'entorn d'aquesta qüestió dins del sector es plantegen dubtes sobre la conveniència d'aquesta via ja que, si bé s'avançaria en l'assoliment de cert reconeixement professional i corporatiu, també es perdria identitat pròpia com a Educadors i Educadores Ambientals, en quedar supeditada l'EA a la titulació de referència d'aquest col·legi i al perfil més genèric dels professionals que acull.

Per altra banda, des de les Associacions d'Educació Ambiental es planteja la necessitat de la creació d'algun tipus d'acreditació o homologació per a les persones que treballen en aquests moments però que els manca una titulació específica, com a reconeixement i validació d'una extensa i demostrable trajectòria professional en la majoria dels casos. Aquesta acreditació es podria dur a terme a través de l'Habilitació Professional o de la Certificació Professional, tot i que la qüestió torna a ser aquí qui habilita o certifica.

Amb independència de la possibilitat no de crear un Col·legi Professional d'EA, les Associacions d'EA concorden en la importància i necessitat de definir un Codi Ètic o Deontològic de la professió. Aquest codi s'entendria com un conjunt de principis i normes que orienten l'acció i la conducta professional, que ajuden l'educador i l'educadora ambiental en l'exercici de la seva professió i milloren la qualitat del seu treball com a professional de l'Educació Ambiental. La dificultat rau en què, en reunir aquest codi una sèrie de compromisos –bones pràctiques, sous dignes, subscripció d'assegurances, pautes de contractació de personal, restriccions ètiques, etc.– referits als principis i criteris d'acció coherents amb l'activitat educativa que es desenvolupa i amb la sostenibilitat socioambiental que es vol fer possible, les empreses i els professionals que les integren haurien d'acatar-los en un context en el que la reducció de costos, la primacia de l'entreteniment i la custòdia tendeixen a prevaler sobre la qualitat educativa i la coherència ambiental.

Les Associacions d'EA concorden en la importància i necessitat de definir un Codi Ètic o Deontològic de la professió

C. La via sindical i el conveni col·lectiu

Pel que fa a la via laboral, les Associacions d'EA es plantegen com una part important de la regulació professional la necessitat de treballar en l'elaboració d'un conveni laboral específic per al sector. En l'actualitat s'assumeixen com a marc de referència de forma moltes vegades arbitrària tres convenis que es poden aplicar d'immediat per a la contractació d'educadores/rs ambientals. A escala estatal se sol recórrer al «Convenio de Enseñanza no Reglada», mentre que en algunes comunitats autònomes es recorre també al «Convenio del Menor y Juventud» (València) o al d'«Oci i Temps Lliure» (Catalunya). Cap d'aquests convenis reflecteix amb exactitud la realitat del treball a EA, però les seves especificacions s'apropen bastant a allò que podria i hauria de ser un conveni específic per al nostre sector, podent servir com a referències per a la seva redacció.

Per a la creació d'un conveni propi no cal l'establiment previ d'una titulació; únicament es requereix un consens entre els representants sindicats dels treballadors elegits per votació democràtica i la patronal del sector constituïda com a tal. La creació d'un conveni d'aplicació per a l'EA sembla relativament senzilla però tornant al començament de l'article i rememorant la problemàtica institucional i econòmica que condiciona el treball en aquest sector (principalment la seva gran dependència dels recursos públics), l'adopció d'un conveni col·lectiu abans que s'estableixi una regulació oficial del camp que sigui vinculant per a les diferents administracions implicades en el seu desenvolupament, les petites empreses prestadores de serveis d'EA, que constitueixen la majoria dels agents que generen feina i ocupació en el sector, poden autocondemnar-se en no poder competir sota normes més estrictes. Per aquesta raó, hi ha un cert consens corporatiu en estimar que és inviable l'adopció d'un conveni col·lectiu sense l'augment dels pressupostos destinats a l'EA, i sense el compromís de regulació i equiparació amb qualsevol altra professió per part de les administracions públiques que constitueixen els principals agents de promoció i contractació de serveis i persones en el sector.

Conclusions

La major part del treball a EA correspon al generat per les administracions públiques, a les que el col·lectiu de les i dels educadors ambientals demanda l'ampliació dels pressupostos destinats a la seva promoció i desenvolupament, no com una qüestió de màrqueting i propaganda (per a l'encobriment o legitimació de polítiques concretes la coherència ambiental de les quals és discutible), sinó com una inversió necessària per potenciar un servei d'interès públic.

Els pressupostos haurien de revertir prioritàriament en la contractació de professionals qualificats, i no en macroprojectes publicitaris o en la creació d'infraestructures no sempre justificades ni adequadament dimensionades, i poques vegades amb Projectes Educatius i equips que les converteixin en quelcom més que en mers contenidors de recursos infrautilitzats o, directament, inútils.

Igualment, l'ampliació pressupostària hauria d'anar acompanyada de, per un costat, contractes plurianuals que facilitin la continuïtat dels projectes, i el compromís de pagaments mensuals; per l'altre, la convocatòria de concursos públics amb puntuacions que prioritzin la qualitat del projecte educatiu i la competència i experiència en Educació Ambiental dels equips que el portaran a la pràctica, que no la reducció de costos per sota del pressupost establert com a inicial.

Per últim, els educadors i educadores ambientals demandem el compromís de tot el col·lectiu de l'Educació Ambiental en els seus diferents àmbits per reivindicar l'EA com una activitat professional amb entitat pròpia, per defensar la necessitat d'una formació reglada, per impulsar programes d'Educació Ambiental de qualitat realitzats per Educadores i Educadors Ambientals professionals, i per destinar pressupostos adequats i suficients que garanteixin la qualitat dels projectes i l'estabilitat en les condicions laborals dels professionals de l'Educació Ambiental. El reconeixement professional ha de ser un mitjà i no un fi en ell mateix. Ha de ser útil per millorar la nostra tasca i que puguem contribuir més eficaçment a sensibilitzar, conscienciar, capacitar i actuar a favor dels canvis necessaris en les relacions entre les societats humanes i l'ambient.

La professionalització i el seu reconeixement poden ser remeis eficaços contra la precarietat laboral, generant expectatives d'inserció laboral, treball estable i justament remunerat; poden també desvetllar i alenar vocacions, donar continuïtat al nostre projecte socioeducatiu, equiparar-nos amb altres professionals i dignificar la professió. També som conscients que la professionalització no serà la panacea, això és, que no resoldrà per si mateixa la precarietat laboral que ens afecta globalment, sobretot si no va acompanyada d'altres instruments i canvis estructurals, però sí que creiem almenys que ens dotarà d'una eina per situar-nos en les mateixes condicions que altres professionals de l'educació.

Susanna Soto Fernández

Educadora Ambiental. Coordinadora del Grupo de Trabajo de Dignificación Profesional i Vicepresidenta de la Sociedade Galega de Educación Ambiental (SGEA)

Bibliografía

- Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación** (2005), *Libro Blanco: Título de Grado en Pedagogía y Educación Social*, Volum 1 i 2.
http://www.aneca.es/modal_eval/docs/libroblanco_pedagogia1_0305.pdf
http://www.aneca.es/modal_eval/docs/libroboanco_pedagogial2_0305.pdf
- Ballester, M.A.** (2005), Hacia la Profesionalización de los Educadores Ambientales. *VI Encuentro de Asociaciones de Educación Ambiental*. Mallorca, noviembre 2005.
<http://www.sbeamallorca.org/documents/ponencia.pdf>
- Benavente, E.** (2004), Educadores Ambientales: Profesionales sin Especialidad o Especialistas sin Profesión. *Actas del 1er Congreso de Educación Ambiental en Castilla y León*. 14-16 octubre de 2004. Junta de Castilla y León. 115-120.
- Calvo, S.** (2003), "La institucionalización de la Educación Ambiental y la profesionalización de los educadores ambientales: Un estudio de caso en la administración ambiental española". 55-62. Varios Autores. Doctorado Universitario en Educación Ambiental. *Investigaciones en Educación Ambiental. De la conservación de la biodiversidad a la participación para la sostenibilidad*. Madrid Parques Nacionales. Ministerio de Medio Ambiente 55-62.
- Gutierrez Roger, X.** (2005), *O Perfil Socioprofesional dos Educadores e Educadoras Ambientais en Galicia*. Trabajo de Investigación Tutelado. Doctorado Interuniversitario en Educación Ambiental. Universidad de Santiago de Compostela. Departamento de Tª de la Educación, Hª de la Educación y Pedagogía Social.
http://www.sgea.org/perfil_socioprofesional.pdf
- Instituto Mediterráneo por el Desarrollo Sostenible (IMEDES)**, *Las ocupaciones en el subsector Educación Ambiental. El empleo medioambiental en España*.
<http://www.ecoempleo.com/downloads/empleoambiental/spain/1/10educa.pdf>
- Instituto Mediterráneo por el Desarrollo Sostenible (IMEDES)**, *La guía de ocupaciones medioambientales*.
<http://www.ecoempleo.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=121>
- Instituto Nacional de las Cualificaciones (INCUAL)** (2005), *Catálogo Nacional de Cualificaciones Profesionales*.
http://www.mec.es/educa/incual/ice_catalogoWeb.html
- Jiménez González, J.M.** (2005), De las Formaciones Profesionales a la Formación profesional: La integración de subsistemas. A *IV Congreso de Formación para el Trabajo*. 9-11 noviembre 2005. Zaragoza. 173-183.
- LEY 5/2002** (2002), *Cualificaciones y de la Formación Profesional*. Boletín Oficial del Estado, 19 de junio.
- López Lacalle, I.** (2005), El dispositivo de Reconocimiento de la Competencia del País Vasco. A *IV Congreso de Formación para el Trabajo*. 9-11 noviembre 2005. Zaragoza. 243-250.
- Mardones Alonso, J.** (2005), La integración de Subsistemas de Formación Profesional: una visión desde el País Vasco. A *IV Congreso de Formación para*

el Trabajo. 9-11 noviembre 2005. Zaragoza. 195-201.

Ministerio de Educación y Ciencia (2006), *La Organización de las Enseñanzas Universitarias en España*. Documento de trabajo. Septiembre 2006.

http://www.usc.es/estaticos/destacados/proposta_MEC_set06.pdf

Ministerio de Medio Ambiente (1999), *Libro Blanco de la Educación Ambiental en España*. Madrid: Ministerio de Medio Ambiente.

Morales Lozano, J.A. (2005), De los Subsistemas de Formación a los Centros Integrados. A *IV Congreso de Formación para el Trabajo*. 9-11 noviembre 2005. Zaragoza. 203-230.

Real Decreto 1046/2003 (2003), Regula el subsistema de formación profesional continua. *Boletín Oficial del Estado*, 12 de septiembre.

Real Decreto 1125/2003 (2003), Establece el sistema europeo de créditos y el sistema de calificaciones en las titulaciones universitarias de carácter oficial y validez en todo el territorio nacional, *Boletín Oficial del Estado*, 18 septiembre.

Real Decreto 1128/2003 (2003), Catálogo Nacional de Cualificaciones Profesionales. *Boletín Oficial del Estado*, *Boletín Oficial del Estado*, 5 de septiembre.

Real Decreto 1506/2003 (2003), Establece las directrices de los certificados de profesionalidad. *Boletín Oficial del Estado*, 18 diciembre.

Real Decreto 55/2005 (2005), Establece la estructura de las enseñanzas universitarias y se regulan los estudios universitarios oficiales de Grado. *Boletín Oficial del Estado*, 25 enero.

Real Decreto 56/2005 (2005), Regula los estudios universitarios oficiales de Posgrado. *Boletín Oficial del Estado*, 25 enero.

Resolución (2004), Dispone la inscripción en el registro y publicación del V Convenio Colectivo de Enseñanza y Formación no Reglada. *Dirección General de Trabajo*, 13 febrero 2004.

Rial Sánchez, A. (1998), "Clasificaciones y perfiles profesionales". A Sobrado, Luis (coord.). *Orientación e inserción profesional*. Barcelona: Estel - USC. 297-330.

Rial Sánchez, A. (2005), La integración de Subsistemas Formativos: el estado de la cuestión. A *IV Congreso de Formación para el Trabajo*. 9-11 noviembre 2005. Zaragoza 185-194.

Ruiz Bueno, C. (2005), La Certificación Profesional: Algunas reflexiones y cuestiones a debate. A *IV Congreso de Formación para el Trabajo*. 9-11 noviembre 2005. Zaragoza. 233-241.

Soto Fernández, S. (2006), "O reto da profesionalización das educadoras e educadores ambientais". *Ambientalmente sustentable*. Junio – diciembre 2006. 1 (1-2): 141-164.

Xunta de Galicia (2000), *Estratexia Galega de Educación Ambiental*. Santiago de Compostela: Consellería de Medio Ambiente.

[* | En línea.WMF *][* | En línea.WMF *]

